

การพัฒนา รูปแบบกิจกรรมนักศึกษาเพื่อเสริมสร้างความเป็นพลเมือง ของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยราชภัฏ

Development of Student Activities to Enhance Citizenship in Rajabhat Universities

วิภากรณ์ แท่งจู้* และ รัชฎาพร เกตานนท์ แนวแห่งธรรม

Winaphorn Tangjui* and Ratchadaporn Ketanon Neawwheangtham

สาขาพัฒนศึกษา ภาควิชาพื้นฐานทางการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร จังหวัดนครปฐม 73000

Development Education, Department of Education Foundation, Graduate School, Silpakorn University, Nakhon Pathom 73000

*To whom correspondence should be addressed. e-mail: paileaw@yahoo.com.au

Received: 26 June 2020, **Revised:** 1 August 2020, **Accepted:** 13 August 2020

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสถานการณ์ความเป็นพลเมืองโดยวิเคราะห์ความเป็นจริงและความคาดหวังต่อความเป็นพลเมืองของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยราชภัฏ 2) พัฒนารูปแบบกิจกรรมนักศึกษาเพื่อเสริมสร้างความเป็นพลเมืองในมหาวิทยาลัยราชภัฏ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็น 1) นักศึกษาระดับปริญญาตรีในมหาวิทยาลัยราชภัฏทั่วประเทศ จำนวน 400 คน 2) ผู้ทรงคุณวุฒิ ในเรื่องความเป็นพลเมืองและผู้เชี่ยวชาญในเรื่องกิจกรรมนักศึกษา จำนวน 10 ท่าน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ 1) แบบสอบถามเพื่อใช้การศึกษาเพื่อศึกษาสถานการณ์ความเป็นพลเมืองโดยวิเคราะห์ความเป็นจริงและความคาดหวังต่อความเป็นพลเมืองของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยราชภัฏ มีลักษณะเป็นมาตราประมาณค่า 5 ค่า (Rating Scale) ที่มีการตอบสนองคู่ (Dual-Response Format) และ 2) แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง หรือแบบสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ (Structure Interview or Formal Interview) สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ค่าดัชนีความสำคัญของลำดับความต้องการจำเป็นหรือ Modified Priority Need Index (PNI Modified) และการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) โดยการวิเคราะห์และสังเคราะห์สาระสำคัญที่ได้จากการรวบรวมข้อมูลในวิธีต่างๆ ทั้งจากเอกสารและการสัมภาษณ์แล้วนำข้อมูลที่ได้ทั้งหมดนั้นมาทำการวิเคราะห์สาระ สร้างข้อสรุป และเรียบเรียงนำเสนอข้อมูลในประเด็นต่างๆ ในรูปแบบวิธีพรรณนา (Description)

ผลการวิจัยพบว่า 1. ผลการประเมินความเป็นจริงและความคาดหวังต่อความเป็นพลเมืองของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยราชภัฏ พบว่าสถานการณ์ความเป็นจริงความเป็นพลเมืองของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยราชภัฏอยู่ในระดับมาก และสถานการณ์ความคาดหวัง ความเป็นพลเมืองของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยราชภัฏอยู่ในระดับมาก และค่าดัชนีลำดับความสำคัญของความต้องการจำเป็น (PNI modified) เท่ากับ .17 เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ด้านความรับผิดชอบต่อตนเอง/รู้จักหน้าที่ตนเอง มีดัชนีความสำคัญต่อการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยราชภัฏสูงสุดเป็นลำดับแรก รองลงมาเป็น ด้านความรับผิดชอบต่อสังคมและการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น/จิตอาสา และ ด้านการเคารพกฎหมาย/กติกาในสังคม และ ด้านการเคารพสิทธิของผู้อื่นและการยอมรับความแตกต่างระหว่างบุคคลตามลำดับ 2. รูปแบบกิจกรรมนักศึกษาเพื่อเสริมสร้างความเป็นพลเมืองในมหาวิทยาลัยราชภัฏ ประกอบด้วย 6 องค์ประกอบ (หกสร้าง) ดังต่อไปนี้ 1) ความตระหนัก (Awareness) 2) แรงจูงใจ (Motivation) 3) การมีส่วนร่วม (Participation) 4) เครือข่าย (Network) 5) สภาพแวดล้อม (Environment) 6) กิจกรรมนักศึกษา (Student Activities)

คำสำคัญ : ความเป็นพลเมือง กิจกรรมนักศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏ

Abstract

This research aimed to 1) study the citizenship situation by analyzing the reality and expectation of student's citizenship in Rajabhat University. 2) developing model of student activities to enhance citizenship in Rajabhat University. The sample group used in this research was 1) 400 undergraduate students in Rajabhat Universities nationwide 2) experts on citizenship and experts in student activities, amount 10 persons. The instruments used in the research were 1) a questionnaire for studying the situation of citizenship by analyzing the reality and expectations of citizenship of students in Rajabhat University, a 5-point rating scale with dual-response format and 2) the structure interview or formal interview. The statistic variables used to analysis were frequency, percentage, mean, standard deviation, Modified Priority Need Index (PNI Modified) and content analysis. Data were analyzed and synthesized the essence from data collection in various ways both from documents and interviews. Then, all data had analyzed the substance, created conclusions and compiled information on various issues in term of descriptive method (Description).

The result found as follows: 1. In terms of reality assessment and expectation of student citizenship in Rajabhat University, it was found that the situation of reality of student citizenship level at Rajabhat University was high, student citizenship expectations level was high. The priority index of necessity (PNI modified) was 0.17. When considering at each aspect, it shown that student's responsibility to oneself / to know oneself had the highest priority index for enhancing citizenship in Rajabhat University. Following by social responsibility and participation in local development / volunteering index. Then, the respect for law / regulation in society index. Finally, the respect for the rights of others and acceptance of the difference between people index, respectively. 2. Student activities model to enhance citizenship at Rajabhat University has consist of six factors, called "Hok Sang": 1) Awareness, 2) Motivation, 3) Participation, 4) Network, 5) Environment, and 6) Student Activities.

Keywords : Citizenship, Student Activities, Rajabhat University.

บทนำ

โลกในยุคปัจจุบันเป็นยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม และเทคโนโลยี สืบเนื่องมาจากผลมาจากการพัฒนาในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะการพัฒนาที่เรียกว่า กระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization) การเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากการพัฒนาทำให้เกิดปัญหาในระดับโลกที่ตามมาอย่างเห็นได้ชัดซึ่งได้แก่ ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหายาเสพติด ปัญหาการละเมิดสิทธิมนุษยชน และปัญหาโรคระบาด เป็นต้น ซึ่งปัจจุบันมนุษย์กำลังเผชิญกับปัญหาเหล่านี้

ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งที่มีการพัฒนาเกิดขึ้นในหลายด้าน จึงก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอันมาจากผลพวงจากการพัฒนาโดยเฉพาะ ในด้านเศรษฐกิจและสังคม อย่างเห็นได้ชัดเจน แต่เนื่องจากผลของการพัฒนาทำให้ประเทศไทยต้องประสบหลายด้าน โดยเฉพาะด้านคุณภาพทรัพยากรมนุษย์ อาจอง ชุมสาย ณ อยุธยา [1]กล่าวว่าสังคมไทยในปัจจุบันยังมีความเปราะบางด้านคุณธรรมจริยธรรม เห็นได้จาก ปัญหาในสังคมไทย ตั้งแต่ปัญหาเล็กไปถึงปัญหาใหญ่อันเป็นผลพวงมาจากผลเสียของการพัฒนาที่ผ่านมา เช่น การไม่มีระเบียบวินัย ขาดความรับผิดชอบและจริยธรรมในสังคม การทุจริตคอร์รัปชัน การก่ออาชญากรรม การเสพติดและการค้ายาเสพติด ขาดความสามัคคีและมีความแตกแยกทางด้านความคิด จากที่กล่าวมาทำให้สังคมไทยต้องกลับมาทบทวนว่า สาเหตุหลักของปัญหาคืออะไร ซึ่งคำตอบของปัญหาที่กล่าวมาทั้งหมดล้วนเกิดจากการพัฒนาที่ไม่สมดุล มุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจแต่ไม่เน้นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ จึงทำให้ต้องกลับมาทบทวนการมุ่งเน้นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีศักยภาพควบคู่ไปกับการพัฒนาในด้านต่างๆ โดยจากการศึกษาค้นคว้าพบว่าประเทศที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนามนุษย์และสังคม เช่น ประเทศเยอรมนี สหรัฐอเมริกา แคนาดา อังกฤษ ประเทศเหล่านี้ได้นำรูปแบบและวิธีการสร้างความเป็นพลเมืองมาใช้ในการสร้างสังคมเพื่อเป็นรากฐานในการพัฒนาประเทศให้ประสบความสำเร็จอย่างยั่งยืน โดยการใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการพัฒนานคน เพื่อให้สังคมมีการพัฒนาจึงต้องมีการปลูกฝัง โดยการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองนั้นคือการเสริมสร้างให้คนในสังคม

ให้เป็นสมาชิกที่มีคุณภาพในสังคม ซึ่งมีความหมายมากไปกว่าผู้ที่มีบทบาทหน้าที่เพียงแคร์รับสั่งจากรัฐและทำตามกฎหมายเท่านั้น คนที่เป็นพลเมืองของบ้านเมืองไม่เป็นภาระให้กับคนอื่นแต่สามารถพึ่งตนเองและช่วยเหลือสังคมได้ ซึ่งหากคนในสังคมมีความเป็นพลเมืองก็จะทำให้ประเทศนั้นมีการพัฒนาที่ดีและยั่งยืน

ทั้งนี้ในการพัฒนาคน สถาบันอุดมศึกษาถือว่าเป็นสถาบันที่สร้างกำลังคนระดับสูงให้กับประเทศ โดยจากตัวเลขของสำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษา บัณฑิตที่สำเร็จการศึกษาในระดับอุดมศึกษาในปี 2562 จำนวน 2.96 แสนคน [2] จากตัวเลขทำให้เห็นได้ว่าสถาบันอุดมศึกษาเป็นหน่วยงานที่สำคัญในการผลิตกำลังคน ซึ่งสถาบันอุดมศึกษามีบทบาทโดยตรงต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ มุ่งพัฒนาความเจริญของทางสติปัญญาและความคิด มุ่งสร้างคนในระดับวิชาชีพชั้นสูงเพื่อนำมาพัฒนาประเทศให้มีความเจริญ โดยมหาวิทยาลัยราชภัฏถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งที่มีความสำคัญของสถาบันอุดมศึกษาโดยมีพันธกิจหลักที่สำคัญในเรื่องการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาประเทศและท้องถิ่น โดย ปธาน สุวรรณมงคล [3] ได้กล่าวถึงบทบาทสำคัญของมหาวิทยาลัยราชภัฏไว้ว่า มีบทบาทสำคัญในด้านการเรียนการสอนต่อท้องถิ่น ตามพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยราชภัฏ พ.ศ. 2547 ข้อ (4) ว่า ..เรียนรู้และเสริมสร้างความเข้มแข็งของผู้นำชุมชน ผู้นำศาสนาและนักการเมืองท้องถิ่นให้มีจิตสำนึกประชาธิปไตย คุณธรรม จริยธรรม และความสามารถในการบริหารงานพัฒนาชุมชนและท้องถิ่นเพื่อประโยชน์ส่วนรวม.. ทำให้เห็นว่ามหาวิทยาลัยราชภัฏมุ่งให้ความสำคัญในการให้ความรู้และพัฒนาในระบบและนอกระบบการศึกษาปกติกับทุกภาคส่วนของท้องถิ่น ทั้งนี้ จากความคิดเห็นของนักรัฐศาสตร์ทั่วโลกมองเห็นสอดคล้องว่า ท้องถิ่นคือส่วนที่เหมาะสมสำหรับการอำนวยให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจการบ้านเมืองหรือมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมอย่างใกล้ชิดที่สุด ท้องถิ่นจึงเป็นส่วนที่สำคัญและเหมาะสมที่สุดสำหรับการฝึกฝนให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจในกิจการบ้านเมืองที่สามารถพัฒนาต่อไปเป็นพลเมืองที่แข็งขันของประเทศชาติได้ [4] ดังนั้นการเริ่มต้นการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองจึงต้องเริ่มที่ท้องถิ่น เพราะท้องถิ่นเป็น เวทีที่เหมาะสมที่สุดสำหรับการฝึกฝนความเป็นพลเมือง โดยเฉพาะในกลุ่มระดับอุดมศึกษา แต่เนื่องจากนักศึกษาในมหาวิทยาลัยราชภัฏยังคงมีปัญหานี้ในเรื่องการขาดคุณลักษณะความเป็นพลเมืองในบางประการ โดยสะท้อนได้จากงานวิจัยของ รสสุคนธ์ มกรมณี [5] พบว่านักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทานั้น โดยภาพรวม กระทำพฤติกรรมความเป็นพลเมืองเป็นบางครั้ง โดยเรียงลำดับจากมากไปหาน้อยดังนี้คือ เคารพความแตกต่าง เคารพกฎกติกา เคารพกฎหมาย เคารพสิทธิผู้อื่น รับผิดชอบต่อสังคม เคารพหลักความเสมอภาค มีอิสรภาพ พึ่งตนเองได้ ทั้งนี้ นักศึกษาไม่เคยมีส่วนร่วมทำงานในองค์กรหรือกลุ่มงานต่างๆ เพื่อสังคมอย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งปัญหาที่กล่าวมานั้น เป็นคุณลักษณะที่สำคัญของความเป็นพลเมืองที่นักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏพึงมีก่อนจะออกไปเป็นบัณฑิตเพื่อเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาสังคมและท้องถิ่น

ดังนั้นนักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏจึงควรได้รับการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองให้เกิดขึ้น อย่างไรก็ตามสร้างพลเมืองจะไม่เน้นการเรียนการสอนในชั้นเรียน แต่ผู้สอนต้องพัฒนาการสอนในรูปแบบของกิจกรรมและการลงมือปฏิบัติ หรือการเรียนการสอนผ่านกระบวนการคิดวิเคราะห์เพื่อให้ผู้เรียนได้มีความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง สอดคล้องกับ ปริญญา เทวานฤมิตรกุล [6] ได้กล่าวว่า คุณสมบัติของความเป็นพลเมืองนี้ไม่ได้เกิดขึ้นมาได้โดยการฟังบรรยาย หรือการสอนด้วยการพูดให้ฟัง หากเรียนรู้และฝึกฝนโดยการใช้กิจกรรมและการลงมือปฏิบัติ เพื่อให้ผู้เรียนสามารถคิดได้และพัฒนาคุณสมบัติเหล่านี้ให้มีขึ้นมาได้ด้วยตนเอง จึงทำให้เห็นว่ากิจกรรมนักศึกษานั้นมีความสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาความเป็นพลเมือง ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาในประเด็นการพัฒนาารูปแบบกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างความเป็นพลเมืองของนิสิต/นักศึกษาในมหาวิทยาลัยราชภัฏ เพื่อพัฒนากิจกรรมนักศึกษาเพื่อเสริมสร้างความเป็นพลเมืองที่ดี ให้นักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏได้เป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาท้องถิ่นและประเทศชาติต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. ศึกษาสถานการณ์ความเป็นพลเมืองโดยวิเคราะห์ความเป็นจริงและความคาดหวังต่อความเป็นพลเมืองของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยราชภัฏ
2. พัฒนารูปแบบกิจกรรมนักศึกษาเพื่อเสริมสร้างความเป็นพลเมืองในมหาวิทยาลัยราชภัฏ

วิธีดำเนินการวิจัย

การพัฒนาแบบจำลองกิจกรรมนักศึกษาเพื่อเสริมสร้างความเป็นพลเมืองในมหาวิทยาลัยราชภัฏ มีการดำเนินการวิจัยโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสาน (Mix Methods) ระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผู้วิจัยใช้การวิเคราะห์ดัชนีความสำคัญของลำดับความต้องการจำเป็นหรือ (PNI Modified) และใช้การวิจัยสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ประเมินและรับรองรูปแบบจากผู้ทรงคุณวุฒิที่ใช้วิธีเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เพื่อพัฒนาแบบจำลองกิจกรรมนักศึกษาเพื่อเสริมสร้างความเป็นพลเมืองในมหาวิทยาลัยราชภัฏ

1. ประชากร กลุ่มตัวอย่างและผู้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ที่ใช้ในการวิจัย

1) ประชากรที่ใช้ในการวิจัย ครั้งนี้ ได้แก่ นักศึกษาระดับปริญญาตรีในมหาวิทยาลัยราชภัฏ ทั้งหมด 38 แห่ง จำนวน 474,955 คน

2) กลุ่มตัวอย่างในการวิจัยคือ นักศึกษาระดับปริญญาตรีในมหาวิทยาลัยราชภัฏทั้งหมด 38 แห่ง ที่ได้จากการกำหนดกลุ่มตัวอย่างโดยใช้ตารางสำเร็จรูปของ Krejcie and Morgan อ้างถึงในบุญชม ศรีสะอาด [7] จำนวน 400 คน

3) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ได้แก่ ผู้ทรงคุณวุฒิในเรื่องความเป็นพลเมืองและผู้เชี่ยวชาญในเรื่องกิจกรรมนักศึกษา จำนวน 10 ท่าน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยได้พัฒนาเครื่องมือที่ใช้ในเก็บรวบรวมข้อมูลสำหรับการวิจัย

1. แบบสอบถามสถานการณ์ความเป็นพลเมืองโดยวิเคราะห์สภาพความเป็นจริงและความคาดหวังต่อความเป็นพลเมืองของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยราชภัฏ

2. แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structure Interview or Formal Interview) เก็บข้อมูลเชิงลึกกับสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญและผู้เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษานักวิชาการด้านการสร้างความเป็นพลเมืองหรือกิจกรรมนักศึกษา

3. แบบสอบถามความคิดเห็นเพื่อการประเมินรูปแบบกิจกรรมนักศึกษาเพื่อเสริมสร้างความเป็นพลเมืองในมหาวิทยาลัยราชภัฏ สำหรับผู้ทรงคุณวุฒิ ประเมินและรับรองรูปแบบกิจกรรมนักศึกษาเพื่อเสริมสร้างความเป็นพลเมืองในมหาวิทยาลัยราชภัฏ ในด้าน 4 ด้าน 1) ความเหมาะสม 2) ความเป็นไปได้ในการนำไปปฏิบัติ 3) ความสอดคล้อง 4) การนำไปใช้ประโยชน์ได้จริง

ผลการวิจัย

1. ศึกษาสถานการณ์ความเป็นพลเมืองโดยวิเคราะห์ความเป็นจริงและความคาดหวังต่อความเป็นพลเมืองของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยราชภัฏ

การวิเคราะห์ข้อมูลสภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ผลการวิจัยพบว่า สถานภาพส่วนบุคคลของนักศึกษาระดับปริญญาตรีในมหาวิทยาลัยราชภัฏ ดังนี้ นักศึกษาส่วนใหญ่เป็นเพศหญิงจำนวน 219 คน คิดเป็นร้อยละ 54.75 อายุส่วนใหญ่อยู่ในช่วง 17- 19 ปี จำนวน 196 คิดเป็นร้อยละ 49.00 ชั้นปีที่กำลังศึกษาส่วนใหญ่คือชั้นปีที่ 4 ขึ้นไป จำนวน 110 คน คิดเป็นร้อยละ 27.50 คณะที่นักศึกษาส่วนใหญ่สังกัด คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์จำนวน 219 คน คิดเป็นร้อยละ 54.75 และภูมิลำเนาของนักศึกษาส่วนใหญ่อยู่ที่ภาคใต้ จำนวน 114 คน คิดเป็นร้อยละ 28.50

สถานการณ์ความเป็นพลเมืองโดยวิเคราะห์ความเป็นจริงและความคาดหวังต่อความเป็นพลเมืองของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยราชภัฏ พบว่าสถานการณ์ความเป็นจริงความเป็นพลเมืองของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยราชภัฏอยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = 3.87$) และสถานการณ์ความคาดหวัง ความเป็นพลเมืองของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยราชภัฏอยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = 4.44$) และค่าดัชนีลำดับความสำคัญของความต้องการจำเป็น (PNI_{modified}) เท่ากับ .17 เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ด้านความรับผิดชอบตนเอง/รู้จักหน้าที่ตนเอง มีดัชนีความสำคัญต่อการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยราชภัฏสูงสุดเป็น

ลำดับแรก (.20) รองลงมาเป็น ด้านความรับผิดชอบต่อสังคมและการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น/จิตอาสา (.17) และ ด้านการเคารพกฎหมาย/กติกาในสังคม (.16) และ ด้านการเคารพสิทธิของผู้อื่นและการยอมรับความแตกต่างระหว่างบุคคล (.15)

2. การพัฒนารูปแบบกิจกรรมนักศึกษาเพื่อเสริมสร้างความเป็นพลเมืองในมหาวิทยาลัยราชภัฏ

จากข้อมูลเชิงปริมาณได้จากการสำรวจ (PNI modified) นี้จึงนำผลที่ได้ค้นพบมาเป็นรูปแบบในการศึกษาและพัฒนา รูปแบบกิจกรรมนักศึกษาเพื่อเสริมสร้างความเป็นพลเมืองในมหาวิทยาลัยราชภัฏพบว่า มีองค์ประกอบของรูปแบบกิจกรรมนักศึกษาเพื่อเสริมสร้างความเป็นพลเมืองในมหาวิทยาลัยราชภัฏ ประกอบด้วย 1) การสร้างความตระหนักในความเป็นพลเมือง 2) การสร้างแรงจูงใจ 3) การสร้างการมีส่วนร่วม 4) การสร้างเครือข่าย 5) การสร้างสภาพแวดล้อม และ 6) การสร้างกิจกรรม

อภิปรายผลการวิจัย

จากการวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบกิจกรรมนักศึกษาเพื่อเสริมสร้างความเป็นพลเมืองในมหาวิทยาลัยราชภัฏ มีประเด็นที่จะนำมาอภิปรายผลการวิจัยดังนี้

1. ผลการศึกษาสถานการณ์ความเป็นพลเมืองโดยวิเคราะห์ความเป็นจริงและความคาดหวังต่อความเป็นพลเมืองของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยราชภัฏพบว่า สถานการณ์ความเป็นจริงความเป็นพลเมืองของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยราชภัฏในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = 3.87$) สถานการณ์ความคาดหวังความเป็นพลเมืองของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยราชภัฏในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{x} = 4.44$) และค่าดัชนีลำดับความสำคัญของความต้องการจำเป็น (PNI_{modified}) เท่ากับ .17 เมื่อพิจารณารายด้านพบว่าความเป็นพลเมืองในด้านความรับผิดชอบต่อตนเอง/รู้จักหน้าที่ตนเอง มีค่าลำดับความสำคัญของความต้องการจำเป็นสูงสุดเป็นลำดับแรก (.20) ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของดารุณี ทิพยกุลไพโรจน์[8] พบว่า การพัฒนาตัวบ่งชี้ความยึดมั่นผู้นำกับความเป็นพลเมืองของนักเรียนไทย ในองค์ประกอบด้านพฤติกรรมของการเป็นพลเมืองประกอบด้วย 3 ตัวบ่งชี้ได้แก่ การมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาสังคม การใช้สิทธิและปฏิบัติตามหน้าที่ของตนเองที่มีต่อสังคม และความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม รองลงมาเป็นด้านความรับผิดชอบต่อสังคมและการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น/จิตอาสา มีค่าดัชนีลำดับความสำคัญของความต้องการจำเป็น (.17)สอดคล้องกับงานวิจัยของ ชวนิชย์ พงศาพิชญ์ [9] พบว่าความรับผิดชอบต่อสังคมของนักศึกษาคณะวิศวกรรมศาสตร์มหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐในกรุงเทพมหานครอยู่ในระดับปานกลาง ลำดับที่สามและลำดับที่สี่คือความเป็นพลเมืองในด้านการเคารพกฎหมาย/กติกาในสังคมและความเป็นพลเมืองในด้านการเคารพสิทธิของผู้อื่นและการยอมรับความแตกต่างระหว่างบุคคลที่มีความสำคัญต่อการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยราชภัฏ มีค่าดัชนีลำดับความสำคัญของความต้องการ (.16) และ (.15) ตามลำดับ สอดคล้องกับงานวิจัยของ ธัญรัช วิภคินภูมิประเทศ [10] พบว่าด้านการเคารพกติกาและด้านการเคารพสิทธิผู้อื่น พบว่าข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด คือ ประเด็นการยอมรับผลของการละเมิดกติกา และการยอมรับ/ปฏิบัติตามมติของเสียงข้างมากหรือคนส่วนใหญ่ในสังคม

2. การพัฒนารูปแบบกิจกรรมนักศึกษาเพื่อเสริมสร้างความเป็นพลเมืองในมหาวิทยาลัยราชภัฏ ผู้วิจัยได้นำผลจากข้อมูลเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ รวมทั้งแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องนำมาเป็นแนวทางในการสร้างรูปแบบกิจกรรมนักศึกษาเพื่อเสริมสร้างความเป็นพลเมืองในมหาวิทยาลัยราชภัฏ (หกรสร้าง) ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1 การสร้างความตระหนัก (Awareness) คือ องค์ประกอบที่สำคัญในการสร้างรากฐานการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองอย่างยั่งยืน จากแนวความคิดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองกล่าวว่า การเสริมสร้างความเป็นพลเมืองให้เกิดขึ้นกับนักศึกษาในมหาวิทยาลัยเป็นสิ่งสำคัญ โดยจากแนวทางตามหลักการเรียนการสอน คือ การสร้างความตระหนักในเรื่องความเป็นพลเมืองก่อนเพราะความตระหนักเป็นการทำให้เกิดความสำนึกของบุคคลที่เกิดจากหลายปัจจัยไม่ว่าจะเป็นการให้ความรู้หรือประสบการณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวกับความพลเมือง การสร้างความตระหนักจึงเป็นพื้นฐานที่สำคัญต่อการกำหนดพฤติกรรมของนักศึกษาให้มีคุณลักษณะความเป็นพลเมืองที่พึงประสงค์ซึ่งได้แก่ การแจ้งวัตถุประสงค์ นโยบาย หลักการ และการให้ความรู้ สอดคล้อง

การศึกษาของ ภาสุดา ภาคาผล [11] พบว่า หนึ่งในคุณลักษณะของพลเมืองในวิถีประชาธิปไตยที่สำคัญ คือ มีความสำนึกและตระหนักถึง รัฐบาลที่ตนเองที่พึงกระทำและตระหนักถึงการมีฐานะเป็นสมาชิกคนหนึ่งของสังคม

2.2 การสร้างแรงจูงใจ (Motivation) จากแนวคิดการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองกล่าวว่า สิ่งที่สำคัญ ในการจัดการเรียนรู้ที่ทำให้ผู้เรียนมีความรู้ ตระหนักในเรื่องความเป็นพลเมืองนั้น สิ่งหนึ่งที่มีความสำคัญคือการสร้างให้ผู้เรียนเกิดแรงจูงใจในการกระทำหรือมีพฤติกรรมที่แสดงถึงวิถีแห่งประชาธิปไตย โดยแรงจูงใจหมายถึง การที่นักศึกษาได้รับการกระตุ้นปลุกเร้าจากปัจจัยต่างๆ เช่น ระบบร่างกาย ความคิด และสังคมสภาพแวดล้อมรอบตัว เป็นต้น จนทำให้มีความมุ่งมั่นในการแสดงพฤติกรรมที่ทำให้เกิดผลลัพธ์ที่มีคุณภาพและประสิทธิภาพสูง สอดคล้องกับการศึกษาของ ณัฐฉิชา คงพันธ์ [12] พบว่า แรงจูงใจใฝ่สัมพันธ์ มีความสัมพันธ์ทางบวกกับการมีจิตสาธารณะของนักศึกษาอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยมีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์สูงสุด เท่ากับ .28 เพราะว่าแรงจูงใจใฝ่สัมพันธ์เป็นลักษณะความต้องการของบุคคลที่จะต้องแสดงออกพฤติกรรมเพื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างตนเองและผู้อื่นเป็นหลัก

2.3 การสร้างการมีส่วนร่วม (Participation) จากแนวคิดความเป็นพลเมือง แนวคิดการศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง แนวคิดยุทธศาสตร์การศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในระดับอุดมศึกษา แนวคิดกิจกรรมนักศึกษาและแนวคิดรูปแบบและการพัฒนารูปแบบ กล่าวว่าทำให้เกิดความเข้าใจในเรื่องความเป็นพลเมืองอย่างแท้จริงผ่านทางกิจกรรมนักศึกษา การเข้าไปมีส่วนร่วมและลงมือปฏิบัติเป็นกระบวนการที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการกระตุ้นให้นักศึกษาเกิดความรู้ความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง สอดคล้องกับการศึกษาของ มิ่งขวัญ คงเจริญ[13] พบว่าองค์ประกอบสำคัญของรูปแบบการเสริมสร้างพลังอำนาจชุมชนเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกของความเป็นพลเมืองดีในวิถีชีวิตประชาธิปไตยคือ การมีส่วนร่วมของชุมชนและสังคม ได้แก่ ความสำเร็จของตนเอง/สังคม ความสามารถร่วมทำงานกับผู้อื่นได้ ท่ามกลางความหลากหลายทางวัฒนธรรม การมีวิถีชีวิตที่ไม่ส่งผลร้ายต่อชุมชน/สิ่งแวดล้อม และสามารถแก้ปัญหาด้วยสันติวิธี

2.4 การสร้างเครือข่าย (Network) เป็นปัจจัยสนับสนุนที่สำคัญในการทำกิจกรรม ซึ่งจากแนวคิดการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองกล่าวว่า การให้การศึกษาโดยความสำเร็จของการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง สิ่งที่มีความสำคัญประการหนึ่งนั้นคือ การมีเครือข่ายที่ประกอบไปด้วย สถาบันที่สำคัญในการทำหน้าที่ชัดเจนนักศึกษา ไม่ว่าจะเป็น สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา เครือข่ายสังคม /ชุมชน และหน่วยงานที่จัดการศึกษาทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องที่จะคอยให้การสนับสนุนอย่างเข้มแข็ง ในการช่วยเหลือและพัฒนานักศึกษาให้มีความเป็นพลเมือง สอดคล้องกับงานวิจัยของ รงค์ บุญสุขขวัญ [14] พบว่า คุณลักษณะเชิงเนื้อหาที่เป็นตัวบ่งชี้หรือตัวชี้วัด การเมืองภาคพลเมือง ในบริบทประชาธิปไตยไทยมี 4 ลักษณะ ได้แก่ กลุ่มองค์กรหรือขบวนการทางสังคม คุณลักษณะผู้นำ คุณลักษณะสมาชิกและการเชื่อมโยงเครือข่าย

2.5 การสร้างสภาพแวดล้อม (Environment) จากแนวคิดความเป็นพลเมือง แนวคิดการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองและแนวคิดรูปแบบและการพัฒนารูปแบบ กล่าวว่า ในการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองให้เกิดขึ้นในสังคม การให้การศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองเป็นหนทางที่สำคัญ คือ ต้องมีการวางแผน การจัดการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องให้สนับสนุนในการสร้างความเป็นพลเมืองอย่างต่อเนื่องเพื่อให้ประสบความสำเร็จ และเห็นความจำเป็นของการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางด้านการเมืองและสังคม จึงทำให้เห็นว่าการสร้างสภาพแวดล้อมภายในมหาวิทยาลัยเพื่อเสริมสร้างความเป็นพลเมืองเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นต่อการเสริมสร้างความเป็นพลเมือง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ ศรีบุญ คุ้มทรัพย์ [15] กล่าวว่า เมื่อกล่าวถึงการเมืองภาคพลเมืองย่อมหลีกเลี่ยงการพูดถึงพลเมืองที่มีประสิทธิภาพมีคุณภาพและมีความกระตือรือร้นไม่ได้ กระนั้นการพัฒนาคนและสร้างพลเมืองต้องใช้เวลาต่อเนื่อง และสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนานั้น การพัฒนาพลเมืองจึงไม่มีวิธีการใดเหมาะสมเท่ากับการบรรจุไว้เป็นนโยบายหลักบรรจุเป็นหลักสูตรการศึกษา พร้อมกับการปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อมทางสังคมและการเมืองที่สนับสนุนการสร้างพลเมืองเป็นแรงขับเคลื่อนทางสังคม เป็นแรงเสริมต่อกระบวนการเรียนรู้

2.6 การสร้างกิจกรรมนักศึกษา (Student Activities) จากแนวคิดความเป็นพลเมือง แนวคิดการศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง แนวคิดยุทธศาสตร์การศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในระดับอุดมศึกษา และแนวคิดกิจกรรมนักศึกษา ที่กล่าวว่า

โดยหลักการสำคัญในการจัดการศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง จะไม่เน้นการเรียนวิชาหน้าที่พลเมืองแบบดั้งเดิมไม่ใช้การสอนด้วยการบรรยายแต่ผู้สอนต้องพัฒนาการสอนในรูปแบบกิจกรรมและการลงมือปฏิบัติหรือการเรียนการสอนผ่านกระบวนการคิดวิเคราะห์ที่ฝึกปฏิบัติ เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ เพื่อให้ผู้เรียนได้เห็นความเชื่อมโยงและรับรู้ที่เราทุกคนต่างเป็นส่วนหนึ่งของปัญหาและการคลี่คลายแก้ไขปัญหาโดยรูปแบบกิจกรรมนักศึกษาเพื่อเสริมสร้างความเป็นพลเมืองในมหาวิทยาลัยราชภัฏ สอดคล้องกับงานวิจัยของ ธัญรัช วิกิตภูมิประเทศ. [16] พบว่า นักศึกษาที่ผ่านกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐาน มีระดับความตระหนักในความ เป็นพลเมืองในภาพรวมและรายด้านหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติและงานวิจัยของปฐมพร ยิ่งยวด [17] พบว่า เด็กปฐมวัยที่ได้รับการจัดกิจกรรมบทบาทสมมติมีค่าเฉลี่ยของคะแนนความรู้เกี่ยวกับสิทธิหน้าที่และหน้าที่ที่ตนเองพึงกระทำได้สูงกว่าก่อนทดลอง

โดยกิจกรรมนักศึกษามีวัตถุประสงค์หลักคือ เป็นกิจกรรมที่พัฒนาคุณลักษณะความเป็นพลเมืองทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านความรับผิดชอบต่อตนเอง/ รู้จักหน้าที่ตนเอง 2) ด้านความรับผิดชอบต่อสังคมและมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น/ จิตอาสา 3) ด้านการเคารพกฎหมาย/กติกาในสังคมและ 4) ด้านการเคารพสิทธิของผู้อื่นและยอมรับความแตกต่างระหว่างบุคคล ซึ่งประกอบด้วยกิจกรรมที่สามารถพัฒนาเสริมสร้างความเป็นพลเมืองให้แก่นักศึกษาได้แก่ 1) กิจกรรมคณิตศาสตร์ราชภัฏ 2) กิจกรรมจิตอาสาพัฒนาสังคม 3) กิจกรรมราชภัฏร่วมใจเคารพกฎหมาย และ 4) กิจกรรมราชภัฏร่วมสร้างสังคมให้น่าอยู่

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัย

1.1 กิจกรรมนักศึกษาในด้านความรับผิดชอบต่อตนเอง/รู้จักหน้าที่ตนเองสูงที่สุดเป็นลำดับแรก ดังนั้นการส่งเสริมและพัฒนาให้นักศึกษา ให้มีความรับผิดชอบต่อตนเอง/รู้จักหน้าที่ตนเองเป็นแนวทางที่ควรให้ความสำคัญมากที่สุด

1.2 กิจกรรมนักศึกษาในด้านความรับผิดชอบต่อสังคมและการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น/จิตอาสา เป็นอันดับที่สอง ดังนั้นสถาบันการศึกษาจึงควรมีการสนับสนุนส่งเสริมในการทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับความรับผิดชอบต่อสังคมและการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น/จิตอาสา

1.3 ควรเน้นและให้ความสำคัญในเรื่องการสร้างแรงจูงใจเพื่อให้เกิดความสนใจในกิจกรรมนักศึกษาเพื่อเสริมสร้างความเป็นพลเมืองเพราะเป็นปัจจัยสำคัญในการทำให้นักศึกษาเข้าร่วมกิจกรรมโดยสมัครใจอย่างแท้จริง

2. ข้อเสนอแนะเพื่อนำผลการวิจัยไปใช้

2.1 ควรมีการศึกษาบทบาทของสถาบันหลักที่สำคัญซึ่งได้แก่ สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา และสังคม/ชุมชนว่ามีผลต่อการพัฒนาความเป็นพลเมือง

2.2 ควรมีการศึกษาวิจัยในกลุ่มตัวอย่างที่หลากหลายมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็น ระดับปฐมวัย ระดับประถมศึกษา ระดับมัธยมศึกษา และมหาวิทยาลัยเอกชน/มหาวิทยาลัยรัฐบาล เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อนำมาพัฒนาความเป็นพลเมืองให้มีความเหมาะสมในแต่ละกลุ่ม

2.3 ควรนำผลงานวิจัยไปจัดกิจกรรมของนักศึกษาให้บูรณาการกับกิจกรรมการเรียนการสอนในหลักสูตร

เอกสารอ้างอิง

- [1] อัจจง ชุมสาย ณ อยุธยา. คุณธรรมนำความรู้. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: พริมาฯ; 2553.
- [2] สำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษา. สถิติการศึกษาของประเทศไทยปีการศึกษา 2562. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ; 2562.
- [3] ปธาน สุวรรณมงคล. บทบาทของมหาวิทยาลัยราชภัฏกับการศึกษาเพื่อพัฒนาพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย. วารสารวิชาการ แพรวภาพสินธุ์ 2557; 1:100-108.

- [4] เอนก เหล่าธรรมทัศน์. แปรถิ่น เปลี่ยนฐาน: สร้างการปกครองท้องถิ่นให้เป็นรากฐานของประชาธิปไตย. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์; 2552.
- [5] รสสุคนธ์ มกรมณี และศุภานัน สิริพิสิส. พฤติกรรมความเป็นพลเมืองของเยาวชนในมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา; วารสารวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา 2556;5 :78-79.
- [6] ปริญญา เทวานฤมิตรกุล. คู่มือการจัดกิจกรรมในรายวิชาเพื่อสร้าง พลเมืองในระบอบประชาธิปไตย. เอกสารประกอบการประชุมเชิงปฏิบัติการ เทคนิคการจัดการเรียนการสอนความเป็นพลเมืองสู่การปฏิบัติ. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์; 2556.
- [7] บุญชม ศรีสะอาด. การพัฒนาวิจัยโดยใช้รูปแบบ. [อินเทอร์เน็ต]. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์; [เข้าถึงเมื่อ 24 กรกฎาคม 2560]. เข้าถึงได้จาก: <http://www.watpon.com/boonchom/development.pdf>.
- [8] คารุณี ทิพยกุลไพโรจน์. การพัฒนาตัวบ่งชี้ความยึดมั่นผูกพันกับความเป็นพลเมืองของนักเรียนไทย การทดสอบความไม่แปรเปลี่ยนของการวัด. [วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต]. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย; 2558.
- [9] ชวนิชย์ พงศาพิชญ์. ความรับผิดชอบต่อสังคมของนักศึกษาคณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐในกรุงเทพมหานคร ปัญหาและแนวทางการส่งเสริม; วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏ 2560; 6:33-34.
- [10] ธัญธัช วิภัติภูมิประเทศ. ความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยของนักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏบึงฉลือ. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏบึงฉลือ; 2556.
- [11] ภาสุดา ภาคาผล. การจัดการเรียนรู้แบบ โครงงาน โดยใช้กิจกรรมบริการสังคมเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในวิถีประชาธิปไตย; วารสารVeridian E-Journal, Silpakorn University 2560;10:1914-1929.
- [12] ณัฐนิชา คงพันธ์. ปัจจัยที่ส่งผลต่อจิตสาธารณะของนักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช. [วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษา]. สงขลา: มหาวิทยาลัยทักษิณ; 2556.
- [13] มิ่งขวัญ คงเจริญ. การพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างพลังอำนาจชุมชนเพื่อเสริมสร้างจิตสำนึกของความเป็นพลเมืองดีในวิถีชีวิตประชาธิปไตย; วารสารวิชาการศึกษาศาสตร์ 2560; 18;110-112.
- [14] รงค์ บุญสวยขวัญ. การเมืองภาคพลเมือง: ทบทวนวรรณกรรมเพื่อสร้างตัวชี้วัดหรือตัวบ่งบอกการเมืองของพลเมือง. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี 2556;6:121-123.
- [15] ศรัณยู หมั่นทรัพย์. การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง: รากฐานของการเมืองภาคพลเมือง. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า; 2550.
- [16] ธัญธัช วิภัติภูมิประเทศ. ผลของการใช้กิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐานในวิชาการศึกษาเพื่อสร้าง พลเมืองที่มีต่อความตระหนักในความเป็นพลเมืองของนักศึกษา. วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์วิทยาเขต ปัตตานี 2556 ;24:43-45.
- [17] ปฐมาพร ชิงชวด. ผลการจัดกิจกรรมบทบาทสมมติที่มีต่อความรู้เกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่ที่พึงกระทำของเด็กปฐมวัย. วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี 2562; 9: 153-154.